

ПРАДУКАВАЛЬНАЯ МАГІЯ Ў МІФА-РЫТУАЛЬНЫХ ПАВОДЗІНАХ СТУДЭНТАЎ

У сваіх даследаваннях мы ўжо звярталіся да тэмы міфа-рытуальных паводзін у студэнцкім асяродку. Сітуацыя экзаменацыйнай сесіі, якая можа ствараць значную напружанасць і стан няпэўнасці ў студэнтаў, садзейнічае актывізацыі магічнага мыслення і распрацоўкі рытуалаў.

Некаторыя студэнты выконваюць разнастайныя дзеянні, якія, на іх погляд, дапамагаюць ім адаптавацца ў навучальным працэсе. Калі сувязь «выканаў пэўныя дзеянні – атрымаў станоўчую адзнаку» фіксуецца ў свядомасці, то рытуалы паўтараюцца кожны раз, каб зняць псіхалагічнае напружанне і адчуваць сябе больш упэўнена перад адказным выпрабаваннем. Так аберагальныя і іншыя магічныя дзеянні могуць станавіцца рэгулярнымі рытуаламі [1].

Для выяўлення наяўнасці міфа-рытуальных паводзінаў, датычных прадуктавальнай магіі, было апытана больш за 100 студэнтаў БДПУ, а таксама знаёмых аўтара, якія скончылі іншыя ВНУ г. Мінска. Усе фальклорныя тэксты, што прыводзяцца ніжэй, запісаны аўтарам.

Даследаванне паказала, што найбольш характэрным для студэнцкага асяроддзя з'яўляецца магічны рытуал выклікання *халявы*. *Халява* разумеецца як персанаж нячыстай сілы, пра што сведчыць **час** яе закліканняў – заўсёды ўвечары ці ўначы, калі, паводле старажытных вераванняў, набывае сілу розная «нечысць». Напрыклад, «*Ноччу ў 12 гадзін крычаць у вакно: «Халява, прыйдзі!» тры разы*».

Намі выяўлены тры віды рытуалу, які падзяляецца паводле часу здзяйснення – апоўначы, зранку перад экзаменам, а таксама расцягнуты ў часе. Разгледзім **першы від** тыповых міфа-рытуальных паводзін, якія выклікаюць наш навуковы інтарэс.

Аб'ектам, на які накіраваны дзеянні, найчасцей з'яўляецца заліковая кніжка, куды прадпісана лавіць міфічную халяву. «*Пасля 12 гадзін прасунуць у фортку, вакно адкрытую залікоўку, крычаць: «Халява, лавіся!» (варыянт – «Халявушка, лавіся!»), пасля гэтага хутка зачыніць залікоўку і не адкрываць яе да здачы*».

Суб'ектам амаль усіх дзеянняў з'яўляецца сам студэнт, толькі ў адным тэксце фігуравала вялікая іх колькасць. Прывядзем прыклады: «*Бегаць [самому] па кватэры ў 12 гадзін ночы, крычаць: «Халява, лавіся!»* ці «*Перад іспытам ноччу як мага больш народу збіраюцца ў любым месцы, дзе ёсць рэха, звычайна ў калідоры. Крычаць з усяе моцы: «Ха-ля-ва!» разоў пяць. Дзеянні выконваюцца таксама ў самім будынку універсітэта ў прыбіральні*».

Найчасцейшыя **дзеянні**, якія згадваліся пераважнай колькасцю апытаных – крык і маніпуляцыі з заліковай кніжкай. Напрыклад, «*У 12 ночы 3 разы крычаць у вакно: «Халява, прыйдзі!»*, *зачыніць залікоўку. Адразу легчы спаць, ні з кім не размаўляць*». Забарона размаўляць не з'яўляецца табу, а тлумачыцца неабходнасцю трымаць рот закрытым, каб халява, якая нібыта патрапіла і ў студэнта, «не ўцякла».

З той самай мэтай спачатку *халяву* «ловяць» у заліковую кніжку, затым, каб яна не ўцякла, шчыльна закручваюць залікоўку ў пакет. Напрыклад, «*У 12 гадзін ночы тры раз крычаць у вакно «Халява, прыйдзі!»*, *трымаючы*

адкрытую ў фортку залікоўку. Закрыць залікоўку, пакласці яе ў пакет, закруціць. Раскруціць толькі на экзамене».

Прастора здзяйснення рытуалу звязана з уяўленнямі пра іншасвет. Амаль ніколі не ўзгадваецца жылло чалавека. Акцэнтуюцца левыя, а таксама ніжнія часткі прасторы: рытуал здзяйсняецца левай рукой, банка кідаецца ўніз; залікоўка змяшчаецца пад падушку, у лядоўню, адметнай характарыстыкай якой з'яўляецца холад, як прыкмета іншасвету; халява заклікаецца ў месцах, памежных з тагасветам: каля вокнаў, фортак, на балконах: «Напярэдадні перад экзаменам не вучыць, у 12 гадзін ночы махаць залікоўкай у вакно, крычаць: «Халява, прыйдзі!», не размаўляць, пакласціся спаць», «У 24.00 крычаць на балконе свайго дома: «Халява!», пры гэтым мець сушкі, схаваныя на тым самым балконе». Магчыма, сушкі з'яўляюцца ахвярай-задобрываннем «халявы», каб прыцягнуць яе ўвагу да студэнта, а можа, сімвалізуюць нуль, г.зн. пустэчу, нагадваючы «пустую», не абцяжараную ведамі, галаву студэнта, якую трэба запоўніць «халявай».

Зрэдку рэспандэнты называлі ў якасці месцаў здзяйснення прадукавальных дзеянняў кватэру, калідор ці прыбіральню ў корпусе універсітэта, месцы па-за домам: «Лавіць халяву трэба на вуліцы, галоўнае – выйсці з дому». У авіяцыйна-тэхнічным каледжы рэкамендуецца: «Выйсці на пляч, дзе звычайна маршыруюць навучэнцы, у 12 ночы, з залікоўкай, адкрыць яе. Крычаць: «Халява, прыйдзі!», зачыніць залікоўку і не раскрываць яе да экзамену».

У рытуалах лоўлі халявы не сустрэлася ніводнай згадкі на ўжыванне матэрыяльных сакральных сродкаў, якія вельмі распаўсюджаны ў розных тыпах магічна-рытуальных дзеянняў [3]. Згадваліся наступныя **сродкі**: пакет, адкрытая скрынка запалак, ніткі, вярочка чырвонага колеру, падушкі, бутэлька ці банка. «У 12 ночы 3 разы крычаць на балконе: «Халява, прыйдзі!». Захлопнуць хутка залікоўку, перавязаць вярочкай чырвонага колеру, пакласці ў лядоўню. Толькі выкладчык мае права развязаць вярочкі»; «У 12 ночы адчыніць вакно, высуnúць галаву на вуліцу, 3 разы крычаць: «Халява, прыйдзі!» Трэба, каб у руцэ была бутэлька ці банка. Пасля таго, як пракрычаў, кінуць іх уніз. Калі разбілася, то значыць добра здасі». У гэтым прыкладзе прадукавальная магія спалучаецца з прыкметай.

Рытуалы закліку студэнтамі халявы багатыя на **магічныя лічбы**. Амаль у кожным запісе фіксуецца магічная лічба 3 у спалучэнні з лічбай 12, якія ўвасабляліся ў трохразовасці дзеянняў, у 12 гадзінах ночы. «За ўсю сесію выклікаць халяву можна толькі тры разы, нават калі пяць экзаменаў. Без 1 хвіліны 12 выключыць святло, адчыніць фортку, адкрытую залікоўку высуnúць з вакна на вуліцу, тры разы крычаць: «Халява, прыйдзі!»

Даволі рэдка фіксуецца магічная **лічба 2**, і тое ўскосна, як патрабаванне ўдзелу ў рытуале яшчэ аднаго, іншага чалавека: «Высуnúць галаву ў вакно (у фортку) увечары перад іспытам і крычаць «Халява, прыйдзі!», пакуль нехта ня крыкне ў адказ: «Вучыць трэба!» Тут маем прыклад люстраной сіметрыі, рэха-эфекту, якія таксама лічацца прыналежнымі іншасвету [2, 90].

У рытуалах нярэдка сустракаецца і завуалёваная магічная **лічба 1**, калі выканаўцу патрабуецца застацца сам на сам, без старонняга ўдзелу: «У 12 ночы 3 разы крычаць у вакно: «Халява, прыйдзі! Халява, дапамажы!» Закрыць залікоўку, закрываць вушы, каб не чуць, што крычаць у адказ, таму што халява можа не прыйсці». Старонні чалавек уяўляецца небяспечным, можа «сурочыць «халюўную» сітуацыю», або лічыцца канкурэнтам, які можа «перахапіць» халяву. Фігуруе і магічны лічэбнік **першы**: «У 12 ночы 3 разы крычаць у вакно: «Халява, прыйдзі!», зачыніць залікоўку, пакласці яе пад падушку, першым яе адчыняе выкладчык».

Другі від прадукавальнай магіі мае адрозны ад папярэдняга час і месца здзяйснення – непасрэдна перад іспытам ля дзвярэй, перад уваходам у аўдыторыю, у будынку універсітэта: «Перад уваходам у аўдыторыю сказаць: «Халява, да мяне!», хутка «злавіць» яе левай рукой, і, не расціскаючы пальцаў, увайсці. Сказаць: «Халява, дапамажы!» і расціснуць руку» ці «Перад іспытам адчыніць дзверы ў пустую аўдыторыю, тры разы крыкнуць: «Халява, прыйдзі!» і зачыніць дзверы».

Наступны прыклад з'яўляецца ўнікальным, бо ў ім адбываецца

сакралізацыя аб'екта – залікоўкі, своеасаблівае асвятленне яе: *«Калі нічога не вывучыў, у самым будынку універсітэта здзяйсняць наступнае. Бегчы з усіх ног з цёмнага месца да светлага. Звычайна з калідора да вакна з адчыненай залікоўкай. Перад вакном зачыніць. Вымавіць пры гэтым: «Халява, лавіся!»*

У трэцім відзе рытуалу час здзяйснення расцягнуты ад 12 гадзін ночы да ранку: *«У 12 гадзін ночы залікоўку высунуць у фортку, крычаць: «Халява, прыйдзі!», закрываць залікоўку, закрываць фортку, не размаўляць да ранку, пакуль не пойдзеш на іспыт».*

Магічныя дзеянні нярэдка выконваюцца ў некалькі этапаў, час іх працягваецца аж да канца экзамену – з 12 гадзін ночы, перад экзаменам і пасля яго. У наступным прыкладзе магія заклікання нячыстай сілы па дапамогу ў стрэсавай сітуацыі спалучаецца з прадукаваннем жаданай адзнакі. *«У 12 ночы 3 разы крычаць у вакно: «Халява, прыйдзі!» з адкрытай скрынкай запалак. Хутка закрываць скрынку. Узяць ніткі, і колькі хочаш, каб табе паставілі, столькі разоў завязваеш скрынку (як пасылку). У аўдыторыі, перад тым як будзе адбывацца экзамен, пакласці скрынку ў таемным кутку. Разарваць ніткі, адкрыць скрынку. Сказаць у думках: «Халява, выходзь!» Пасля экзамену ў думках змясціць «халяву» назад у скрынку».*

Вербальны кампанент разгледжаных дзеянняў выступае як абавязковы. Тэксты заклікаў звычайна лаканічныя і ўключаюць не больш за чатыры словы. Ва ўсіх закліках нячыстай сілы фіксуецца непасрэдны зварот да яе, у адным варыянце з памяншальна-ласкавым суфіксам (*халявушка*). Выкарыстоўваюцца наступныя дзеясловы-просьбы: прыйдзі, лавіся, дапамажы. Семантычна бліжэй да вышэйназваных дзеясловаў з'яўляецца наступны заклік *«Халява, да мяне!»* Радзей выкананне рытуалу адбывалася шляхам ўступлення ў дыялог, калі на заклікі халявы старонні чалавек павінен быў адказаць: *«Вучыць трэба!»*

Вынікі вывучэння студэнцкіх прадукавальных рытуалаў паказваюць, што ў іх знаходзіць выражэнне сістэма старажытных уяўленняў і вераванняў, якая ўвасабляецца ў рытуальных дзеяннях, падобных да традыцыйных народных. Але няма падстаў для меркавання пра глыбокую ўкаранёнасць рытуальнай магіі ў свядомасці сучасных студэнтаў. Ёю займаецца толькі невялікая іх колькасць, а большая частка магічных рытуалаў мае жартоўны характар.

ЛІТАРАТУРА

1. Корсак В. У. Асаблівасці міфа-рытуальных паводзінаў у студэнцкім асяродку // Фалькларыстычныя даследаванні. Кантэкст. Тыпалогія. Сувязі / пад навук. рэд. Р. М. Кавалёвай, В. В. Прыемка. Мн., 2008. С. 145–149. Вып. 5.
2. Корсак В. У. Міфасемантыка і функцыянальнасць беларускіх абярэгаў у кантэксце старажытнай міфалагічнай сістэмы: дыс. ... канд. філал. навук: 10.01.09. Мн., 2006.
3. Цяцёркіна В. У. Матэрыяльнае і сімвалічнае ў сродках невербальных

беларускіх абярэгаў // Славянскі свет: мінулае і сучаснае: матэрыялы навук.
канф.; у 3-х ч. Мн., 2004. Ч. 1. С. 7–10.